

Maria Grossmann

PIROS VAGY VÖRÖS?
KÉT SZÍNNÉV DISZTRIBÚCIÓJA A MAGYAR NYELVBEN

Mi a piros, mi a vörös? Piros az alma, vörös a hagyma.
(találós kérdés)

Nagy öröm számomra, hogy Sárközy Péter kollégám és barátom 70. születésnapja és a „Rivista di Studi Ungheresi” megjelenésének 30. évfordulójának ünnepi alkalmából a folyóirat tudományos bizottságának felkérésére publikálhatom a *piros* és *vörös* színek disztribúciójáról szóló, egy közel tíz évvel ezelőtt megjelent olasz nyelvű tanulmányom (ld. Grossmann 2006) magyar nyelvű fordítását.¹

Magyar tudósok munkáiban már a XIX. század vége és a XX. század eleje óta jelen van a *piros* és a *vörös* közötti különbség problémájának a vizsgálata. Gárdonyi (1920) – noha úgy véli, hogy a *piros* a *vöröshöz* képest a szín egy világosabb árnyalatát jelöli – azt hangsúlyozza, hogy a két színnév általában ugyanarra a tonalitásra vonatkozik és a különbség közöttük konnotatív természetű. A szín *pirossal* van megnevezve, amennyiben a tonalitás, vagy a tonalitást hordozó felület pozitív érzet kiváltására alkalmas, míg ha maga a tonalitás vagy az azt hordozó felület negatív konnotációjú, a *vörös* színnévvel van jelölve. Kenedy (1921) azonos állásponton van Gárdonyival a *piros/vörös* dichotómia érzelmi és észlelési (a felület minősége) paramétereinek relevanciáját illetően. Mindazonáltal ő azt a megállapítást teszi, hogy a két színnév két különböző tonalitásra vonatkozik: a *vörös* általános elnevezésnek tekinthető, míg a *piros* a kékbe vagy a lilába hajló árnyalatot jelöli. Figyelemre méltó a szerző azon megállapítása, miszerint a városi nyelvhasználatban, és különösképpen Budapesten az idő tájt újkeletű tendenciaként megfigyelhető volt a *vörös* színnév gyakoribb használata a *piroshoz* képest. Már Csapodi (1899)² is úgy vélte, hogy a *piros* egy kékbe hajló árnyalatot jelöl, a *vöröset* pedig a sárga tonalitásához közelebb álló színnek tartotta. Selényi (1948) szerint is két különböző tonalitás megnevezéséről van szó:

¹ Ezúton szeretnék köszönetet mondani a fordítás elkészítéséért Bocz Zsuzsannának, akinek egyik kutatási területe az olasz és a magyar nyelv szinterminológiája. Tekintettel arra, hogy 2006 után a témával kapcsolatban számos fontos tanulmány jelent meg, úgy döntöttem, hogy aktualizálom a kérdéskörrel kapcsolatos eddigi szakirodalom bemutatását és frissítem a bibliográfiai adatokat.

² *Apud* MacLaury, Almásy & Kövecses (1997).

a *piros* sokkal élénkebb, míg a *vörös* erőtlenebb árnyalatot jelöl. Selényi egyetért azzal, hogy a két színnévnek különböző a konnotációja, azonban nem osztja az előbbi szerzők véleményét a *vörös* centralitását illetően. Véleménye szerint *piros* az általános elnevezés, tekintettel arra, hogy több entitás színének jelölésére alkalmas, azaz szélesebb az extenziója. A XX. század első felében megjelent munkák között két olyan, a magyar nyelv színnevezéseivel foglalkozó kötet is megtalálható, amely szélesebb perspektívába helyezi a kérdést. Mátray (1910) a morfológiailag komplex (szuffiksziáció és szóösszetétel útján létrejött) szavak által jelölt különböző színárnyalatok meghatározására fekteti a hangsúlyt; továbbá a ló szőrzetének megnevezésére vonatkozó kifejezések sokaságát gyűjti össze. A szerző nem elemzi a *piros* és a *vörös* közötti különbségeket és a *vörös* különböző árnyalatait tartalmazó lista részeként jeleníti meg a *piros* színnevet (Mátray 1910: 22-23, 46-47). Bartha (1937) viszont a kor nemzetközi nyelvészeti vitájához csatlakozva³ szembehelyezkedik a relativista felfogással a látás és a színnevezések kapcsolatát illetően. A szerzőnő – a XIX. század második felét és a XX. század első évtizedeit meghatározó feltételezésekhez illeszkedve – azt a megállapítást teszi, hogy a piros szín különböző árnyalatai azok az első árnyalatok, amelyeket minden nyelv megnevez, továbbá azt, hogy általában több színnév létezik a piros, mint a kék különböző árnyalatainak megnevezésére. A piros központi szerepe azzal magyarázható, hogy néhány olyan alapvető fontosságú természetes színhordozó, mint a vér, a tűz, a hús és a gyümölcsök nagy részének színe. Bartha (1937: 14-15) úgy véli, hogy a *piros* és a *vörös* színnevek ritkán cserélhetők fel csakúgy a tonalitás szempontjából, mint a konnotációs érték szempontjából, tekintettel arra, hogy a *piros* a sárgába hajlik, a *vörös* pedig a kékbe. Bár a fent idézett munkák többsége nem diakrón megközelítésű, mégis szentelnek figyelmet a két színnév etimológiai vizsgálatának is. *Vörös* – melynek első dokumentálása 1211-re tehető – a *vér* főnévből képzett *véres* melléknévből ered. A színnév *vér* főnévvel való kapcsolata szinkrón szinten már nem motivált a beszélők körében. A *piros* színnevé etimológiája – melynek első dokumentálása 1330-ra tehető – viszont ennél jóval vitatottabb. Hasonlóan a *pirul* igéhez, a *pirit* igével hozható összefüggésbe, amely az ismeretlen eredetű, talán hangutánzó eredetű **pir-* tőből ered.⁴

A fentiekben ismertetett munkák után a *piros/vörös* problémával foglalkozó újabb tanulmányok Berlin és Kay (1969) könyvének közzétételét követően

³ Az 1814 és az 1987 közötti időszakban megjelent munkák történetét és a különböző nyelvek színnevezéseire vonatkozó széles körű, kb. 1300 tanulmányt tartalmazó interdiszciplináris bibliográfiát ld. Grossmann (1988: 8-27, 320-366). A témára vonatkozó újabb kutatások bemutatása többek közt Maffi (1991) és MacLaury (2001) munkáiban található.

⁴ A XX. század első évtizedeiben megjelent írások között említést érdemel Szendrey (1936) munkája is, aki elsősorban a piros szín szimbolikus jelentéseivel foglalkozik.

jelentek meg. A szerzőpáros könyve a színelnevezések ‘tudományos’ vizsgálatának kiindulópontját jelentette. Berlin és Kay célja egyrészt az volt, hogy kimutassa a színszókincs területén működő univerzálék, másrészt ezen univerzálék és a nyelvek történeti fejlődését meghatározó evolúciós természetű kapcsolat létezését. A szerzők szerint létezik egy univerzális lista, amely 11 alapvető perceptív kategóriából áll és ezek a nyelvekben létező (11 vagy annál kevesebb) alapszínnev pszichofizikai referenseiként szolgálnak. A színekategorizáció nem véletlenszerű és az alapszínnevek fokális pontjai a spektrum hasonló területén helyezkednek el minden nyelvben. A szerzők megállapítása szerint abban az esetben, ha egy nyelvben tizenegynél kevesebb kategória van kodifikálva, bizonyos megszorítások léteznek a kodifikált kategóriákat illetően. Egy adott nyelvben megjelenő számos színelnevezés közül azok tekinthetők alapszínneveknek (*basic color terms*), amelyek az alábbi jellemzőket mutatják (Berlin és Kay 1969: 5-7): a) ‘monolexémikusak’, azaz a jelentésük nem vezethető le az őket alkotó elemek jelentéséből; b) jelentésük nem része más színelnevezésnek; c) nemcsak bizonyos tárgyak nevének megjelölésére használhatók; d) pszichológiailag relevánsak a beszélőközösség számára (mindenki idiolektusában léteznek, spontán felsoroláskor előbb említik, a beszélőközösségben stabil közmegegyezés van a referenciájuk és a különböző használati területük tekintetében). A nehezen eldönthető esetekre a szerzők további kiegészítő kritériumokat állapítanak meg: a) alapszínnevek tekintendő egy adott színnév, ha ugyanolyan a disztribúciója, mint a korábban megállapított alapszínneveknek; b) ha egy színnév egyben tipikusan egy tárgy neve is, általában nem alapszínnevről van szó; c) ha újonnan átvett kölcsönszóról van szó, nem tekinthető alapszínneveknek; d) amennyiben nehézséget okoz a terminus ‘monolexémikus’ jellegének eldöntése, a morfológiai összetettség alapján is lehet dönteni: minél komplexebb morfológiaiban egy színnév, annál kevésbé valószínű, hogy alapszínnev. Berlin és Kay téziseinek számos követője volt, ugyanakkor sok kritikusa is akadt az elméletnek, beleértve annak későbbi módosított verzióit is.⁵ Az azonban kétségtelen, hogy Berlin és Kay hipotézise olyan ösztönzően hatott a téma későbbi kutatóira, hogy a színelnevezések vizsgálata vált a nyelvek lexikájának leginkább tanulmányozott területévé.

Berlin és Kay (1969: 35-36, 95, 121) a magyar színelnevezések tanulmányozása során nyitva hagyja a *piros/vörös* problémát. Egyrészt azt feltételezik, hogy mindkét színnév alapszínnevek tekinthető (ami viszont 12 alapszínnev létezését jelentené a magyar nyelvben); másrészt viszont nem vetik el annak lehetőségét sem, hogy a *vörös*, ami a *piros* egy sötétebb árnyalatát jelöli, nem tekinthető alapszínneveknek a *pirossal* ellentétben. Berlin és Kay hasonló megállapításokat tesz

⁵ Ennek összefoglalását ld. Kay, Berlin, Maffi & Merrifield (1997).

az orosz nyelvben a kék szemantikai mezején osztozó *sinij* és *goluboj* színnevek esetében. Egyrészt azt feltételezik, hogy mindkettő alapszínnevek tekinthető: *sinij* a kék szín sötétebb, míg a *goluboj* annak világosabb árnyalatait jelöli. Egy másik hipotézis szerint azonban csak *sinij* tekinthető alapszínnevek, míg *goluboj* másodlagos terminusnak, feltételezve következésképpen egy nem jelölt *sinij*¹ létezését, amely magában foglalja *goluboj* jelentését és egy *sinij*²-ét, amely a kék sötétebb árnyalatát jelöli szemben a világosabb árnyalatot jelölő *goluboj*val.⁶ A *sinij/goluboj* színnévpár státuszáról szóló vita számos olyan új kutatást indított el, amely a kék színtartományának elnevezéseire vonatkozó hasonló problémákkal foglalkozott más nyelvek esetében is, mint pl. az olasz nyelvben a *celeste / azzurro / blu* kérdéskör kutatása (ld. Grossmann & D'Achille, megjelenés alatt, és az abban szereplő bibliográfiát).

Az etnolingvisztikai szempontú megközelítések tárházából meg kell említeni egy nagy jelentőségű, Tornay (1978) szerkesztésében megjelent kötetet. A kötetben szereplő több nyelvre vonatkozó kutatásokat és elméleti problémákat tárgyaló tanulmányokban a hangsúly a látás és a színnevezések kulturális kérdéseire helyeződik az érzelmi, az észlelési és a szimbolikus paraméterek kiemelésével.⁷ A *piros/vörös* dichotómiáról Wald tanulmányában (1978: 123, 127-129) szerepel néhány megállapítás. Eszerint a két színnév által jelölt tonalitások részleges különbözősége ellenére – amennyiben a *vörös* színnév sötétebb árnyalatokat jelöl, majdhogynem *vörösréz* színbe hajlít – a kettő közötti választás nem színmetrikus kritériumoktól függ.

Berlin és Kay munkájának közzétételét követően a kérdéssel foglalkozó konkrét tanulmányokban kurrens témájává vált annak megválaszolására irányuló kísérletek bemutatása, hogy vajon mindkét színnév, a *piros* és a *vörös* is alapszínnevek tekinthető-e. Munsell-színkártyák segítségével végzett kísérleti elemzés eredményeképpen MacLaury, Almási és Kövecses (1997) arra a következtetésre jut, hogy *vörössel* ellentétben a *piros* tekinthető alapszínnevek. A két színnév közötti kapcsolat meglehetősen bonyolult, jegyzik meg a szerzők, de a MacLaury nevével fémjelzett *vantage* modellel, azaz a 'domináns' és a 'recesszív' elem közötti megkülönböztetés segítségével jól leírható. *Piros* a domináns elnevezés, amely széles körben használatos, a szín tartományának nagyobb részét fedi le és szó szerinti használatot mutat. Ezzel szemben *vörös* a recesszív elem, ami egy sokkal szűkebb tartományra vonatkozik, különösképpen a sötétebb árnyalatokra, használata opcionális és gyakran fordul elő átvitt értelemben. A két színnév státusza hasonlóképpen értelmezhető,

⁶ Az orosz színnévpár kapcsán ld. Corbett & Morgan (1988), Morgan & Corbett (1989), Moss (1988), Wierzbicka (1996), Davies & Corbett (1994), Taylor, Mondry & MacLaury (1997), Kreisberg (2001) stb.

⁷ A színlátást illetően ld. Cardona könyvének (1985: 147-172) megfelelő fejezetét.

mint a kék, a barna és a lila színnevezései más nyelvekben, mint pl. a fent említett *sinij* és *goluboj* az oroszban vagy a *brun* és a *marron* a franciában.

Isabel Forbes azt követően, hogy több tanulmányt szentelt a francia *brun* és *marron* közötti kapcsolat vizsgálatának,⁸ a Kiss Gáborral közösen írt két tanulmányában (Forbes és Kiss 1999, Kiss és Forbes 2001) a *piros* és a *vörös* probléma vizsgálata is górcső alá került. Kísérletük célja, melyre a kutatásukat alapozták, egyrészt a Munsell-színkártyák színeire adott válaszokból kinyert színmegnevezések beazonosítása, másrészt pedig színnévlisák és főnévi listák összeállítása volt. Ezek a listák dokumentálták, hogy az adatközlők szerint egy adott főnév mellett melyik színnév, a *vörös* vagy a *piros* állhat-e. A szerzők a két színnév kiugró (*salient*) jellegét hangsúlyozzák, amit a válaszokból kinyerhető előfordulási gyakorisággal mérnek: *piros* a *barnával* egyetemben a harmadik helyet foglalja el, míg a *vörös* a *citromsárgával* együtt a tizenharmadik helyet. A két szerző abban a tekintetben egyetért MacLaury, Almási és Kövecses (1997) véleményével, hogy a *piros* színnévvvel jelölt árnyalatoknak szélesebb az extenziója. A két főnévi lista azt mutatja, hogy a *piros* 187 főnév mellett fordulhat elő, szemben a *vörössel*, amelyik 183-mal. Ugyanakkor 87 olyan főnév van, amely mindkét színnévvvel kombinálható. *Alma* a válaszokban leggyakrabban előforduló főnév *piros* mellett, míg *vörös* leginkább a *haj* főnév mellett szerepel. A szerzők úgy vélik, hogy célravezetőbb lenne két különböző színkategória létezésének feltételezése helyett pusztán egy kategóriáról beszélni, amit két kiugró terminus jelöl. *Piros* és *vörös* nem teljes szinonimák, nem állnak komplementáris disztribúcióban és nincsenek inklúziós kapcsolatban sem egymással. Forbes és Kiss megállapítása szerint is a két színnév közötti választást nemcsak percepció, hanem társadalmi és kulturális tényezők is befolyásolják. Kiss (2004) később visszatért a kérdés vizsgálatára, de akkor már a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete által létrehozott korpuszon, a *Magyar Nemzeti Szövegtáron* végzett elemzéseket. A *piros* és a *vörös* előfordulásai között beazonosította azokat a főneveket, amelyek vagy csak a *pirossal* vagy csak a *vörössel*, vagy mindkettővel előfordulnak.

Jelentősnek mondhatók a Barrat és Kontra (1996) által elért eredmények is, akik arra tettek kísérletet, hogy a magyar és az amerikai angol színnevezései közötti hasonlóságokat és különbségeket mutassák ki. 72 szín megnevezésére adott válaszok alapján megállapítható volt, hogy az angol *red* megfelelőjének a *pirosat* jelölték meg a válaszadók, a *vörös* teljességgel hiányzott. Sipócz (1992) és Dési (1999) a Berlin és Kay (1969) féle hipotézishez kapcsolódó problémák tárgyalása során is csupán a *piros* színnevet említi meg.

⁸ Melyek közül jelen írásban Forbes (1979) munkáját idézem.

De Bie-Kerékjártó (2003) olyan szempontból vizsgálta a problémát, hogy mely kontextusokban fordul elő a *vörös* színnév. Ennek megállapításához két napilap fél éven keresztül megjelent cikkeiből létrehozott korpusz vizsgálatát végezte el. A szerző kb. 3000 előfordulásból 12 kollokációs csoportot különít el annak megjelölésével, hogy a *piros* színnévvel helyettesíthető-e a *vörös*. Mindezek alapján arra a következtetésre jut, hogy a *vörös* nem tekinthető a *piros* alá rendelt színnévnek.

Jelen írás olasz nyelvű változatának (Grossmann 2006) publikálását követően megjelent munkák egyetértenek abban, hogy *vörössel* ellentétben csak a *piros* tekinthető alapszínnévnek.

A közelmúltban több tanulmány jelent meg két észt nyelvész, Mari Uusküla és Urmas Sutrop tollából (Uusküla & Sutrop 2007, Uusküla 2008, Uusküla & Sutrop 2010, Uusküla 2011). Kutatásaik egyrészt olyan kísérleteken alapultak, amelyek során az informátoroknak standardizált színkártyák megnevezése és szólisták összeállítása volt a feladatuk, másrészt a *piros* és a *vörös* színek kollokációs preferenciáit vizsgálták. Az eredmények azt mutatják, hogy a *vörös*-nek szűkebb a használati köre. A két kutató szerint a *vörös* kulturális szempontból tekinthető kiugrónak, azonban *pirossal* ellentétben nem tekinthető alapszínnévnek. Uusküla és Sutrop azt hangsúlyozza, hogy a két színnév disztribúcióját kognitív, érzelmi és/vagy kollokációs tényezők határozzák meg, és felhívják a figyelmet a cseh nyelvben is létező két különböző lexéma *červený* és *rudý* disztribúciójával való hasonlóságra.

Papp Eszter több tanulmányában foglalkozott a magyar színnevezések lexikológiai, lexikográfiai és terminológiai szempontú elemzésével (ld. Papp 2012 és az ott felsorolt tanulmányai). A *Magyar Nemzeti Szövegtár* korpuszán végzett elemzése azt mutatja, hogy mindkét színnév meglehetősen sűrű előfordulása ellenére a *piros* egyértelműen gyakrabban használatos, mint a *vörös*. A szerző a korpusz különböző szövegfajtaiban megjelenő különbségre hívja fel a figyelmet: *piros* gyakoribb használatot mutat a *vöröshöz* képest a személyes és a szépirodalmi szövegekben, míg *vörös* sűrűbben jelenik meg, mint a *piros* a hivatalos és a tudományos szövegekben. Ami a két melléknév leggyakoribb kollokációit illeti, *pirossal* a *lap*, *lámpa*, *pont*, *rózsa*, *zászló*, *alma*, *szem*, *ceruza*, *vér* és *tojás*, míg *vörössel* a *csillag*, *bolygó*, *bor*, *zászló*, *haj*, *ördög* és *posztó* szavak jelennek meg. Papp hangsúlyozza, hogy főként az alapszínnévnek tekintett *piros* mutat szó szerinti jelentést, míg a nem alapszínnévnek tekintett *vörös* használata főként idiomatikus: jellemzően szimbolikus és gyakorta negatív konnotációjú jelentéseket hordoz.

A *piros/vörös* státuszáról szóló legfrissebb kutatás Benczes és Tóth-Czifra (2014) nevéhez fűződik, akik a kognitív nyelvészet elméleti háttérét alkalmazták elemzésük során. A hivatkozott korpusz a *Magyar Nemzeti Szövegtár* 2013-ban frissített adatbázisa alapján készült el, amelyben *piros* 16.857, míg *vörös* 12.760

előfordulást mutat. A szerzőnők a két színnév használatát illetően néhány jelentős különbséget állapítanak meg: míg *piros* többé-kevésbé sűrű, de nagyszámú kontextusban fordul elő és általában szó szerinti jelentéssel különböző entitások színének megnevezésére használatos, addig *vörös* ugyan magas gyakoriságú, de kevesebb kontextusban jelenik meg, továbbá számos esetben átvitt értelmű jelentéseket hordozó lexikalizált szerkezetekben. Benczes és Tóth-Czifra szerzőpáros azt a megállapítást teszi, hogy amikor a *vörös* egy entitás színét jelöli, akkor általában a szín vagy lilába vagy barnába, vagy narancssárgába hajló árnyalatáról van szó. Olyan főnevek mellett, amelyek állatokra vagy növényekre vonatkoznak – *piros*-sal ellentétben – *vörös* egy adott faj megnevezésére szolgál. Ami a két színnév metonimikus asszociációit illeti, a szerzőnők néhány fogalmi tartományt jelölnek meg, amelyekbe a színek beilleszthetők: *vörös* a sebbel, a forradalommal, a haraggal, az erőlködéssel, a szexualitással, a tüzzel mutat rokonságot, míg a *piros* az érettséggel, az egészséggel stb. hozható összefüggésbe. A szerzőnők arra a következtetésre jutnak, hogy a *piros*nak, amely alapszínnév, két jelentése lehetséges: egyrészt az adott színtartomány valamennyi árnyalata megnevezésére szolgál, másrészt csak a világosabb árnyalatokat jelöli, ellentétben a *vörössel*, amelyik másodlagos terminusként nem tekinthető alapszínnévnek és gyakorta a sötétebb árnyalatokra vonatkozik.

Jelen írás olasz eredetijének megjelenése előtt (Grossmann 2006) már foglalkoztam a magyar színek szemantikai elemzésével. Elsőként egy tanulmányban (Grossmann 1983), majd azt követően a katalán színek szinkrón és diakrón szemantikai elemzését tárgyaló könyvemben (Grossmann 1988). A szinkrón vizsgálatban a katalán nyelv színszókincsének tipológiai feltárása érdekében néhány újlatin nyelv (spanyol, olasz, román) és egy nem indoeurópai nyelv, nevezetesen a magyar színeveit is elemeztem. Magát a diakrón leírást a latin színek elemzése egészítette ki. A szinkrón kutatás szótári forrásokon és az elemzett nyelvek beszélőinek körében végzett megkérdezéses felméréseken alapult. A *piros* alparadigmájában 87 magyar terminus került beazonosításra, amelyek között a *piros* és a *vörös* különböző szuffixumokkal és prefixumokkal ellátott, illetve szóösszetétel során létrejött alakjai is helyet kaptak.⁹ A további alapszínek, azaz a *fehér*, *fekete*, *sárga*, *barna*, *kék*, *zöld*, *szürke*, *lila* alparadigmájának mennyiségi vizsgálata azt mutatta, hogy a *piros* alparadigmája számarányát tekintve a legnagyobb és az összes vizsgált magyar színnév (Grossmann 1988: 84-101, 151-152, 203-205) 21,64%-át képviseli.

⁹ Megjegyzendő, hogy a XVII. és a XVIII. század folyamán a „nyelvújítást” megelőzően a *rózsaszínű* színnév is „piros” értelemben volt használatos (vö. Csúri 1922, 1923, Bartha 1937, Kicsi 1988).

A fent említett munkában azt is bemutattam, hogy a *piros* és a *vörös* színnév számos, szóképzés útján létrejött új szó alapját képezheti és ebből a szempontból nézve mindkettő alapszínnévnek tekinthető. Az akkor vizsgált példaanyag ma már minden nehézség nélkül kibővíthető a könnyen hozzáférhető új források, a különböző internetes keresőprogramok segítségével megtalálható nagy mennyiségű szövegek felhasználásával. A következő kategóriák állíthatók fel:

a) suffixummal vagy prefixummal képzett melléknevek, amelyek általában jelzik a tonalitás fokozatait, beleértve a fokozást jelölő formákat is (*pirosas, vöröses; pirosabb, vörösebb; pirosasabb, vörösesebb; legpirosabb, legvörösebb; legeslegpirosabb, legeslegvörösebb*);

b) összetett melléknevek, amelyek első tagja egy, a tonalitás világosságának vagy élénkségének-intenzitásának fokozatait jelölő melléknév vagy melléknévi funkciót betöltő módosító elem (*világospiros, világosvörös; sötétpiros, sötétvörös; élénkpiros, élénkvörös; halványpiros, halványvörös; középpiros; égőpiros, égővörös; tulipiros, jajvörös*);

c) összetett melléknevek, amelyek első tagja egy, a tonalitás egy másik színbe hajló árnyalatát jelölő melléknév (*barnapiros / barnáspiros, barnavörös / barnásvörös; sárgapiros / sárgáspiros, sárgavörös / sárgásvörös; bordópiros, bordóvörös; lilapiros / liláspiros, lilavörös / lilásvörös*);

d) összetett melléknevek, amelyek első tagja egy olyan főnév, amelynek a referense a jelölt árnyalat hasonlítás alapját képezi. A lehetséges kombinációkat elemző internetes kutatómunka azt az eredményt hozta, hogy lényegében a korábban (Grossmann 1988: 94-95, 182-192) beazonosított főnevek majdnem mindegyikével alkotható szóösszetétel a *piros* és a *vörös* színnév felhasználásával is, igaz, eltérő számarányban. Az adatok elemzése azt mutatja, hogy a következő főnevekkel a *vörös* gyakrabban jelenik meg az összetétel második tagjaként, mint a *piros*: *bíbor, bor, tégl, láng, vér, rubin, kármin, skarlát, karmazsin, cinóber*. Ezzel szemben a következő főnevekkel gyakrabban fordul elő a *piros* az összetétel melléknévi elemeként, mint a *vörös*: *tűz, málna, meggy, rózsza, cseresznye, korall, paprika, pipacs*. Szinte kivétel nélkül a *vörös* színnév szerepel azonban a következő főnevek mellett: *rozsd, rák, réz, gránát, cékla, bronz, pulyka, róka*. Mindhárom listában az interneten előforduló gyakorisági sorrendet tükrözik a példák;

e) suffixummal és prefixummal képzett igék, úgymint: *piroslik, vöröslik; pirosodik, vörösödik; pirosít, kipirosít, kivörösít, kipirosodik, kivörösödik; megpirosodik, megvörösödik; elpirosodik, elvörösödik; belevörösödik, nekivörösödik*.¹⁰

¹⁰ Meg kell említeni néhány olyan gyakori használatú igét is, amelyek bár etimológiailag a *piros* színnévvel állnak kapcsolatban, mégsem abból képzett szavak, ám jelentésük hasonló a *piros* és a *vörös* színnevekből képzett igék jelentésével: *pirul, kipirul, elpirul, belepirul, megpirul*.

Ezekből az igékből képezhetők olyan participiumok, amelyek a színészlelést úgy mutatják be, mint egy folyamatban levő eseményt, vagy mint egy már lezárt folyamat eredményét (pl. *pirosló, vöröslő; kipirosodott, nekivörösödött*);

f) adverbiumok, amelyek a színészlelés elnevezését egy ige vagy egy melléknév módosításával érik el: *pirosan, vörösén*.

A tonalitás világosságának és élénkségének-intenzitásának fokozatait illetően korábban azt a megállapítást tettem (Grossmann 1988: 169), hogy a *piros* a világos és közepes, ugyanakkor élénk árnyalatokat jelöli, míg a *vörös* a sötét és/vagy más sötétebb árnyalatokba hajló árnyalatokat. Míg a paprika színe szolgál prototípusként a *piros*, addig a vér, pontosabban az alvadt vér színe a *vörös* árnyalatainak jelölésére. Megjegyeztem, hogy a szótárak a *vöröset* – hasonlóképpen a megkérdozett beszélőkhöz – úgy értelmezik, mint az ugyanazon a tonalitáson belül megjelenő sötétebb árnyalatok megnevezésére alkalmas színnevet, vagyis mint az ellentét jelölt elemét, addig a *piros* színnév nem jelölt elem voltára vonatkozóan nincs egybehangzó vélekedés: néhány válasz arra enged következtetni, hogy kevésbé széles az extenziója és a jelentésszerkezetébe a [+világos] jegy is felvehető. Mindezek fényében azt lehetne mondani, hogy mindkét színnév jelölt elem. Hangsúlyoztam azonban, hogy gyakran a *piros* és a *vörös* disztribúciója nem a jelölt árnyalat függvénye, hanem számos más tényező befolyásolja, úgymint a két színnév kombinációs lehetőségei, a hozzájuk köthető szimbolikus jelentések, a beszélő attitűdje és kommunikációs szándéka.

A 80-as években rendelkezésre álló forrásokhoz képest 2005-ben, amikor jelen tanulmány olasz eredetijének megírásához gyűjtöttem anyagot (Grossmann 2006), már léteztek elektronikusan is elérhető magyar nyelvű szövegkorpuszok. A korábban tett megállapítások (Grossmann 1988: 169-170) finomítása céljából a *piros* és a *vörös* (beleértve a *veres* színnevet is, mint annak fonetikai variánsát) előfordulásait a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete által összeállított *Magyar Irodalmi és Köznyelv Nagyszótárának korpusza/Magyar Történelmi Korpuszán* (a továbbiakban MTK) vizsgáltam meg. A <http://www.nytud.hu/hhc/> honlapcímen elérhető, az 1772 és az 1990 közötti időszakban megjelent főként irodalmi szövegek alapján létrehozott korpusz kb. 23 millió szót tartalmaz. A webes felület lehetővé teszi alkorpuszok (próza, vers, dráma) kiválasztását is, továbbá szerző, mű és az év vagy évek szerinti keresést is.

A két színnév előfordulása az MTK-ban együttesen kb. 10.000-re tehető; ezeknek nagyjából 55%-a a *vörös* (*veres*) és 45%-a a *piros*. A kontextusok elemzése, amelyekben megjelenik a két színnév, azt mutatja, hogy eltérő disztribúciójuk számos, több szinten is motivált tényezőre vezethető vissza.

Az emberi testrészek színére és metonimikusan az ember színére vonatkozóan a két színnév használata egyrészt a pozitív vs. negatív, természetes vs. mesterséges oppozíciókkal, másrészt az árnyalatok világosabb vs. sötétebb oppozíciójával jellemezhető. Az arc színe a *piros* színnel akkor van jellemezve, ha a szín pozitív konnotációjú és ha olyan lelkiállapotok vagy érzelmek okozzák, mint a boldogság, az elégedettség, az öröm, a vidámság, de a szégyen, a zavartság, a zaklatottság, a féltékenység is vagy a hideg, a meleg, a szél, a napfény, esetleg sporttevékenység. Sokkal ritkábban fordul elő a *piros* olyan esetekben, amikor a harag, az irritáció, egy betegség, egy elcsattant pofon vagy éppen szeszesital fogyasztása a színváltozás oka. *Piros* az első tagja a kicsattanóan piros, egészséges arcot jelölő gyakori használatú *pirosposzsgás* szóösszetételnek is. Meg kell jegyezni, hogy a szövegekben az arca vagy metonimikusan az ember jellemzésére vonatkozó *piros* színnévet gyakran kísérik olyan pozitív konnotációjú melléknevek, mint *barátságos, egészséges, fiatal, hamvas, mosolygós, rokonszenves, üde, vidám*. Abban esetben, ha a szín valamilyen erős emóció hatására, mint a harag, a düh, az ingerültség, a rémület – és hasonlóképpen, mint a *piros* esetében – a szégyen, a zavartság, a zaklatottság hatására alakul ki, akkor az arc a *vörös* színnévvel van jellemezve. Ugyancsak *vörös* jellemzi negatív konnotációval az arc színét, amennyiben a színváltozás a hideg, a meleg, a szél, a napfény vagy egy pofon következtében állt be, továbbá akkor is, ha betegség vagy vértolulás, fizikai megerőltetés és főként, ha túlzott alkoholfogyasztás következménye. A *vörös* színnév mellett gyakran megtalálhatók olyan negatív konnotációjú modifikátorok, mint *csúnya, dült, eltorzult, izzadt, kövér, mérges, rosszindulatú, szánalmas, zsíros*. Jórészt ugyanezek a megállapítások tehetők abban az esetben is, ha a fül, a nyak és a bőr színére vonatkozóan nézzük a két színnév disztribúcióját. A bőr felszínén megjelenő foltokat mind a *piros*, mind pedig a *vörös* színnév jellemzi, bár egy betegség, sérülés vagy a hideg vagy éppen dörzsölés következtében kialakuló bőrirritáció színét főleg a *vörös* jelöli. A *piros ajkak* vonzóak, *szépek mint a rózsza*, jó egészségi állapotról és természetességről árulkodnak, míg a *vörös ajkak* kellemetlen érzetet keltenek, mert pl. cserepesek vagy túl feltűnő színűre festették. Az orr *piros* színe is általában kevésbé kellemetlen, mint a *vörös* orr, annak ellenére, hogy a kiváltó okok gyakran ugyanazok: a hideg, a szél, a sírás, az alkoholos befolyásoltság. A szem és a szemhéjak jellemzésére főleg a *vörös* színnév használatos, amennyiben külső vagy belső ágens, úgymint gyulladás, megfázás, álmoság, harag, sírás, dörzsölés vagy alkoholfogyasztás hatására színeződnek el átmenetileg. A *piros* viszont ezekben a kontextusokban sokkal kisebb gyakorisággal van jelen, bár előfordul abban az esetben, ha a szem színe természetes szín, mint az albinók esetében. A haj, a szakáll és a bajusz színét általában a *vörös* és nem a *piros* jelöli és feltételezhető, hogy akinek *vörös* a haja, könnyen negatív megítélés alá eshet, ahogy ezt az alábbi közmondások is alátámasztják: *Vörös kutya, vörös ló*,

vörös ember, egy se jó; Vörös ember, deres ló, ritkán válik abból jó. Amennyiben a haj színét *piros* jelöli, az annak jele, hogy nem túl jól festett haj színéről van szó. A repedezett, fagyos, megégett, dagadt kéz és láb főleg a *vörös* színnévvel van jellemezve. Megjegyzendő, hogy a vér színe – annak ellenére, hogy *vér* etimológiáját tekintve a *vörös* színnévvel áll kapcsolatban – szinte minden esetben *pirossal* van megnevezve; azonban *vörös* fordul elő az orvosi terminológiában a *vörösvérsejtek* nevében. *Piros* és *Vörös* vezetéknevként is előfordulnak, és a *Piros* tulajdonnév kicsinyítő képzővel ellátott alakja, *Piroska*, gyakori női keresztnév. A *Vörösbőrű* indiánok nevében is – ami a *Rézbőrű* indiánok kifejezéssel konkurál – a *vörös* színnevet találjuk meg.

Mindkét színnév – a *piros* és a *vörös* is – előfordul egyes madarak csőrének, begyének, taréjának, szárnyának, lábának és tollazatának, hasonlóképpen a lepkék és bizonyos rovarok, halak, rákok és egyes állatok szemének, húsának és vérének színére (vagy egyikre a színei közül) vonatkozólag. A kutya, a macska, a mókus, a ló, a farkas, a róka szőrzetének színe csakúgy, mint az oroszláné, a tigrisé és a kengurué szinte kizárólag *vörössel* van megnevezve, akár domináns a szín a testükön, akár a testüket borító foltokról vagy csíkokról van szó. Ezzel szemben a feldolgozott, főleg a sült hús színének leírására szinte kizárólag a *piros* használatos. A taxonómiákban túlnyomórészt a *vörös* jelenik meg (*vörös ásólúd, vörösbegy, vörösfejú gébics, vörösgém, vöröshangya, vöröshasú unka, vörös kánya, vörösnyakú lúd, vörösnyakú vöcsök, vörös róka, vörös vércse* stb.), míg a *piros* használata nem túl gyakori (*piroslábú cankó, pirosszemű pontylazac*).

Mindkét színnév közel azonos előfordulást mutat, de inkább a *vörös* használata gyakoribb bizonyos fák törzsét borító kéreg, azok lombozata és gyökérzete színének megjelölésére. A gyümölcsök és a gyümölcsök húsának színére vonatkozóan is használatos mindkettő: a *piros* túlnyomórészt az almát jellemzi, de a meggyet, a görögdinnyét, a cseresznyét, az epret, a ribizlit, a körtét is, míg a *vörös* elsősorban a szőlő, a szilva és a narancs színét jelöli. Bizonyos virágok pl. a muskátli, a hibiszkusz, a mákvirág, a pipacs, a bazsarózsa, a tulipán színére vonatkozóan előfordul *piros* és *vörös* is, bár gyakoribbnak tűnik a *piros*; azonban a szegfű és a rózsa színe gyakrabban *vörös*. A zöldségek, a növények és a fűszerek között általában a *piros* jelöli a paradicsom, a paprika (és a fűszerpaprika), a retek, a búzakalász, a kukorica, a bors színét, míg a *vörös* a céklát és a krumpliét. Egyes növénynevek a *vörös* előtag hozzáadásával alkotnak további alcsoportokat: *vörösberkenye, vörösfenyő, vörösgyűrű, vöröshagyma, vöröshere, vöröskáposzta, vörösmozatok, vörösrépa*.

Különösképpen XX. századi szövegekben figyelhető meg, hogy élettelen entitásokat túlnyomórészt a *piros* színnév jellemzi a *vörössel* ellentétben. Főleg a *piros* – de nem kizárva a *vöröst* sem – jelöli a berendezési és használati tárgyak, valamint ruhanemük és ruhakiegészítők színét. A papi talárok és azok kiegészítőinek színe

általában *vörös*. Megfigyelhető a *vörös* megjelenése bizonyos összetett szavakban is, mint pl. a *Vörösingesek* (Garibaldi katonái)¹¹ vagy a 48-as forradalmi mozgalmakban harcoló *Vörössapkások* nevében. Ez utóbbi a közelmúltban lezajlott szerbiai interetnikai konfliktusban résztvevő vörös színű sapkát viselő katonák megnevezése is volt. A futballisták ruházatára vonatkozóan és metonimikusan a labdarúgók és a csapatok elnevezésében azonban a *piros* jelenik meg (pl. a *piros-kékek* a Vasas focistái). Főleg *piros* jelöli még különböző textíliák színét, azonban ha a szövet vagy a fonal sötétebb árnyalatú, akkor a *vörös* színnév jellemzi. A *vörös posztó* kifejezés a bikaviadalokon használatos köpenyre vonatkozik és metaforikusan a haragra gerjedés egy lehetséges okára utal. Színezőanyagok neve mellett mindkét színnév szerepel. A papír és a könyvborító, a grafikai jelek, továbbá az író- vagy a rajzeszközök színe javarészt *piros*, de előfordul a *vörös* is. Ugyanez vonatkozik a kártya színeire, ebben az esetben is a legtöbb kontextusban a *piros* színnév szerepel. Főként a *piros* jelöli egyes járművek színét is. Az élelmiszerek nevével való összefüggésben is főként a *piros* fordul elő, ez alól kivételt a bor képez, ami szinte kizárólag *vörös*. Az építőiparban és a műtárgyak elkészítéséhez használt anyagok esetében úgy tűnik, a *vörös* a preferált: ez az a színnév, amely leggyakrabban fordul elő a téglá, a terrakotta, a márvány, a gránit stb., és az ezekből készült épületek és tárgyak színének megnevezésére. A lángot, a parázst és az izzó anyagokat is főleg a *vörös* jellemzi. Általában a nap és a napsugár színe is *vörös*; a hajnal színe túlnyomórészt *pirossal* van jellemezve, míg a *vörös* színnév használata gyakoribb, ha alkonyatról van szó. A föld *vörös*, és *vörössel* van megnevezve a Hold és a Mars bolygó színe is. A világítótestekből kibocsátott mesterséges fény színét *piros* is és *vörös* is jelöli egy kivétellel, ez pedig a jelzőlámpa tiltó jelzése, ami csak *piros* lehet. A taxonómiákban és műszaki-tudományos terminológiákban a *vörös* színnév fordul elő gyakrabban: *vöröscopyag*, *vörösöninenni*, *vörösöntüli*, *vörösérz*, *vörösvasérc* stb.

A *vörös* a forradalom, a munkásmozgalom és a kommunizmus szimbóluma is. Ez a jelentés kizárólag a *vörös* színnév sajátja, ami számos, ezt a szimbolikus jelentést hordozó kontextusban fordul elő, amelyek között intézmények, szervezetek és kiadványok nevei is szerepelnek (*Vörös Gárda*, *Vörös Hadsereg*, *Vörös Újság* stb.). Megjegyzendő, hogy a zászló színe csak akkor *vörös*, ha a nemzetközi munkásmozgalom, a szovjet vagy a kínai zászlóról van szó, ugyanakkor a más nemzetek lobogóiban látható szín, beleértve a magyar (vagy akár az olasz) zászlót is, a *piros* színnévvel van megnevezve.¹²

¹¹ Molnár Ferenc regényében szereplő Pál utcai fiúk ellenséges csapatának tagjait is *Vörösingeseknek* hívják.

¹² A vörös zászló történetéről és a *piros* színnév XIX. századi használatáról (a forradalmi zászló színére vonatkozóan) Lukácsy (1995) ad áttekintést, kiváltképp Petőfi Sándor, *Egy gondolat bánt engemet* című versének elemzésével.

Mindig a *vörös* jelenik meg a földrajzi nevekben, pl. a magyarországi *Vörösberény*, *Vöröstó*, a romániai *Vöröstorony-hágó* [Turnu Roșu], a *Vöröstenger* és egyes szervezeteket jelölő tulajdonnevekben, mint *Vöröskereszt*, *Vörösfélhold*.

Az állandósult szókapcsolatokban mindkét színnév megtalálható: *vörös fonal*, *vörös köd*, *vöröspecsenye*; *piros lap*, *Piros Pünkösöd*, *piros tojás*, *itt a piros*, *hol a piros*.¹³

A *piros* és a *vörös* színnevek komplex kapcsolatát feltáró elemzés alapján a következő megállapítások tehetők:

a) a két színnév használható szabad variánsként és felcserélhetőségük stilisztikai funkciók kiaknázására ad lehetőséget;

b) a két színnév lehet nem felcserélhető: *piros* a világos és a közepes árnyalatokat, míg *vörös* a sötétebb és/vagy más sötét árnyalatokba hajló tonalitást jelöli;

c) a két színnév lehet nem felcserélhető, és az egyik vagy a másik kiválasztása nem a tonalitástól, hanem a beszélőnek a tonalitáshoz vagy a tonalitást hordozó felülethez fűződő szubjektív viszonyulásától függ: a *piros* színnévre esik a választás, amennyiben ezek pozitív érzetet és a *vörös* színnévre, ha negatív érzetet keltenek;

d) néhány természetes színhordozó felület megnevezése a *vörössel* történik, míg a mesterségesen színezettek a *piros* színnevet szelektálják;

e) bizonyos kontextusokban a b), a c) és a d) pontokban felsorolt tényezők egyidejű kombinációja lehet jelen;

¹³ Korábban már utaltam arra, hogy a *piros* és a *vörös* disztribúciójához hasonlóan a keleti és a standard katalánban is érdekes analógia mutatható ki a *vermell/roig* színnévpárt illetően (Grossmann 1988: 170). *Vermell* az oppozíció nem jelölt eleme, míg *roig* egy sárgába hajló árnyalatot jelöl. A hajszin, a szakáll és az állati szőrzet jelölésére a *roig* használatos, a testszín megnevezésére mindkét színnév, azonban *vermell* egyértelműen gyakoribb használatot mutat. *Roig* az a színnév, amelyik a „kommunista, baloldali” szimbolikus jelentést hordozza és ugyanaz az oppozíció mutatható ki *vermell* és *roig* között, mint *piros* és *vörös* között a zászló színeinek megnevezését illetően. A *vörös* használatára idézett néhány tulajdonnévben szereplő színnév megfelelője a katalánban a *roig* (*Pellroja* „Vörösbőrű”, *Creu Roja* „Vöröskereszt”, *Mar Roja* „Vöröstenger”). Bonyolultabb a *rojo* / *encarnado* / *colorado* „piros, vörös” közötti különbségtétel a spanyolban (Grossmann 1988: 170). *Rojo* és *colorado* szabad variánsnak tűnnek és csak a kombinációs lehetőségek tekintetében állnak oppozícióban *encarnadoval*. *Colorado* mindenestre gyakrabban jelöli az emberi test színét, míg *rojo* a haj és a szakáll színét. Olyan főnevekkel kombinációban, amelyek a [+élettelen] szemantikai jegyet tartalmazzák, mindhárom, azaz *rojo*, *colorado* és *encarnado* is szabad variánsnak tekinthető a jelölt tonalitást illetően. Azonban úgy tűnik, hogy a különbség diasztratikusság és diafázikus természetű: *colorado* köznyelvi és családi használatú *rojoval* és *encarnadoval* szemben. A „kommunista, baloldali” jelentést kizárólag *rojo* hordozza. Diatopikus különbségtétel is megfigyelhető: Spanyolországhoz képest Latin-Amerikában jóval elterjedtebb *colorado* használata. Hasonló problémák tanulmányozására is sor került a *vermelho*, *encarnado* és *roxo* „piros, vörös” színnevek disztribúciója vonatkozásában az európai portugálban (ld. Silvestre, Villalva & Pacheco 2014 és az ott szereplő bibliográfia). Ezeket a katalán, spanyol és portugál színneveket Kristol (1978: 147-217) is vizsgálta az újlatin színszókincsről szóló könyvében.

f) a taxonómiákban és a műszaki-tudományos terminológiákban sokkal gyakoribb a *vörös* színnév megjelenése;

g) a kontextusok típusát és számarányát, amelyekben a *vörös* színnév előfordul, az is nagyban befolyásolja, hogy a *vörös* szimbolikus jelentések közvetítésére alkalmas, ellentétben a *pirossal*;

h) diakrón elemzési szempontból megállapítható a *vörös* színnév háttérbe szorulása a *piros* javára.

HIVATKOZÁSOK

Barratt, Leslie B. & Kontra Miklós (1996), *Matching Hungarian and English color terms*, «International Journal of Lexicography» 9, 102-117.

Bartha Katalin (1937), *Szókincstanulmány a magyar nyelv színelnevezéseiről*, Debrecen, Városi Nyomda.

Benczes Réka & Tóth-Czifra Erzsébet (2014), *The Hungarian colour terms piros and vörös: a corpus and cognitive linguistic account*, «Acta Linguistica Hungarica» 61/2, 123-152.

Berlin, Brent & Paul Kay (1969), *Basic color terms: their universality and evolution*, Berkeley / Los Angeles, University of California Press.

Cardona, Giorgio Raimondo (1985), *La foresta di piume. Manuale di etnoscienza*, Roma / Bari, Laterza.

Corbett, Greville & Gerry Morgan (1988), *Colour terms in Russian: reflections on typological constraints in a single language*, «Journal of Linguistics» 24, 31-64.

Csapodi István (1899), *Vörös és piros*, «Magyar Nyelvőr» 28, 201-204.

Csúri Bálint (1922), *Rózsaszín. Rózsaszínű*, «Magyar Nyelv» 18, 169-170.

Csúri Bálint (1923), *Rózsaszínű*, «Magyar Nyelv» 19, 45.

Davies, Ian R. L. & Greville Corbett (1994), *The basic color terms of Russian*, «Linguistics» 32, 65-89.

De Bie-Keréjártó Ágnes (2003), *A vörös színnév használata a magyarban*, in Bakró-Nagy Marianne & Rédei Károly (szerk.), *Ünnepi kötet Honti László tiszteletére*, Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézete, 63-79.

Dési Edit (1999), *Nyelvészkedő töprengések a színfogalmak kapcsán*, in Gecső Tamás (szerk.), *Poliszémia, homonímia*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 65-74.

- Forbes, Isabel (1979), *The terms brun and marron in modern standard French*, «Journal of Linguistics» 15, 295-305.
- Forbes, Isabel & Kiss Gábor (1999), *Colour categorization and naming in French and Hungarian*, in Beedham, Christopher (szerk.), *Langue and Parole in synchronic and diachronic perspective. Selected proceedings of the XXXIst Annual Meeting of the Societas Linguistica Europaea, St Andrews, 1998*, Amsterdam, Pergamon, 181-188.
- Gárdonyi József (1920), *Piros vagy vörös*, «Magyar Nyelv» 16, 84-87.
- Grossmann, Maria (1983), *Analisi semantica dei termini di colore nella lingua ungherese*, in *Scritti linguistici in onore di Giovan Battista Pellegrini, II*, Pisa, Pacini, 1331-1356.
- Grossmann, Maria (1988), *Colori e lessico. Studi sulla struttura semantica degli aggettivi di colore in catalano, castigliano, italiano, romeno, latino ed ungherese*, Tübingen, Gunter Narr Verlag.
- Grossmann, Maria (2006), *Piros "rosso" vs. vörös "rosso": distribuzione di due termini di colore in ungherese*, in Grandi, Nicola & Gabriele Iannàccaro (szerk.), *Zhì. Scritti in onore di Emanuele Banfi in occasione del suo 60° compleanno*, Cesena / Roma, Caissa Italia editore, 259-273.
- Grossmann, Maria & Paolo D'Achille (megjelenés alatt), *Italian colour terms in the BLUE area: synchrony and diachrony*, in *Colour and colour naming: crosslinguistic approaches (International conference, University of Lisbon, July 2-3, 2015)*.
- Kay, Paul, Brent Berlin, Luisa Maffi & William Merrifield (1997), *Color naming across languages*, in Hardin, Clyde L. & Luisa Maffi (szerk.), *Color categories in thought and language*, Cambridge, Cambridge University Press, 21-56.
- Kenedy Géza (1921), *Piros vagy vörös*, «Magyar Nyelv» 17, 33-34.
- Kicsi Sándor András (1988), *Az alapszínnevek lexikalizásáról*, «Magyar Nyelvőr» 112, 456-463.
- Kiss Gábor (2004), *A piros, vörös és más színnevek használata a Magyar Nemzeti Szövegtár alapján*, in Gecső Tamás (szerk.), *Variabilitás és nyelvhasználat*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 160-165.
- Kiss Gábor & Isabel Forbes (2001), *Piros, vörös – red, rot, rouge*, in Gecső Tamás (szerk.), *Kontrasztív szemantikai kutatások*, Budapest, Tinta Könyvkiadó, 190-199.
- Kreisberg, Alina (2001), *Le storie colorate*, Pescara, Edizioni Tracce.

- Kristol, Andres M. (1978), *COLOR. Les langues romanes devant le phénomène de la couleur*, Berne, Francke.
- Lukácsy Sándor (1995), *A hazudni büszke író*, Budapest, Balassi Kiadó.
- MacLaury, Robert E. (2001), *Color terms*, in Haspelmath, Martin, Ekkehard König, Wulf Österreicher & Wolfgang Raible (szerk.), *Language typology and language universals: an international handbook*, II, Berlin / New York, Walter de Gruyter, 1227-1251.
- MacLaury, Robert E., Almási Judit & Kövecses Zoltán (1997), *Hungarian piros and vörös: color from points of view*, «Semiotica» 114, 67-81.
- Maffi, Luisa, 1991, *Bibliography of color categorization research 1970-1990*, in Berlin, Brent & Paul Kay, *Basic color terms: their universality and evolution*, Paperback ed., Berkeley / Los Angeles, University of California Press, 173-189.
- Mátray Ferenc (1910), *A magyar színnevezésekről*, Kalocsa, Jurcsó Antal Könyvnyomdája.
- Morgan, Gerry & Greville Corbett (1989), *Russian colour term salience*, «Russian Linguistics» 13, 125-141.
- Moss, A. E. (1988), *Basic color terms: problems and hypotheses*, «Lingua» 78, 313-320.
- Papp Eszter (2012), *A magyar színnevek terminológiai elemzése*, Doktori disszertáció, Pécsi Tudományegyetem, <http://nydi.btk.pte.hu/node/651?language=en> [Hozzáférés: 2015.06.08].
- Selényi Pál (1948), *Piros és veres*, «Magyar Nyelvőr» 72, 12-14.
- Silvestre, João Paulo, Alina Villalva & Paulo Pacheco (2014), *The spectrum of red colour names in Portuguese*, in *Proceedings of the 50th Anniversary Convention of the AISB: New perspectives on colour, 1st-4th April 2014*, Goldsmiths, University of London, <http://doc.gold.ac.uk/aisb50/AISB50-S20/aisb50-S20-silvestre-paper.pdf> [Hozzáférés: 2015.07.07].
- Sipőcz Katalin (1992), *Az alapszínnevek kiválasztása*, in Derék Pál, Bakró-Nagy Marianne, Timothy Riese & Hajdú Péter (szerk.), *Festschrift für Károly Rédei zum 60. Geburtstag*, Wien / Budapest, Institut für Finno-Ugristik der Universität Wien / MTA Nyelvtudományi Intézete, 409-412.
- Szendrey Zsigmond (1936), *A piros szín*, «Ethnographia – Népélet» 47, 220-222.
- Taylor, John R., Henrietta Mondry & Robert E. MacLaury, 1997, *A cognitive ceiling of eleven basic color terms*, in MacLaury, Robert E., *Color and cognition in Mesoamerica: Constructing categories as advantages*, Appendix IV, Austin, University of Texas Press, 419-429.

- Tornay, Serge (szerk.) (1978), *Voir et nommer les couleurs*, Nanterre, Laboratoire d'Ethnologie et de Sociologie Comparative.
- Uusküla, Mari (2008), *Basic colour terms in Finno-Ugric and Slavonic languages: myths and facts*, Tartu, Tartu University Press.
- Uusküla, Mari (2011), *Terms for red in Central Europe: an areal phenomenon in Hungarian and Czech*, in Biggam, Carole P., Carole A. Hough, Christian J. Kay & David R. Simmons (szerk.), *New directions in colour studies*, Amsterdam / Philadelphia, John Benjamins, 147-156.
- Uusküla, Mari & Urmas Sutrop (2007), *Preliminary study of basic colour terms in modern Hungarian*, «Linguistica Uralica» 43/2, 102-123.
- Uusküla, Mari & Urmas Sutrop (2010), *The puzzle of two terms for red in Hungarian*, in Wohlgemuth, Jan & Michael Cysow (szerk.), *Rara and Rarissima: Documenting the fringes of linguistic diversity: empirical approaches to language typology*, Berlin / New York, De Gruyter Mouton, 359-376.
- Wald, Paul (1978), *Clôture sémantique, universaux et terminologie des couleurs*, in Tornay (szerk.), 121-138.
- Wierzbicka, Anna (1996), *The meaning of colour terms and the universals of seeing*, in Wierzbicka, Anna, *Semantics: primes and universals*, Oxford / New York, Oxford University Press, 287-334.

Maria Grossmann, *Piros vs. vörös: distribuzione di due termini di colore in ungherese*

Per festeggiare il 70° compleanno di Péter Sárközy e del 30° anniversario della “Rivista di Studi Ungheresi”, ho accolto l’invito a pubblicare la traduzione del mio studio sulla dicotomia tra i termini di colore *piros / vörös* “rosso” nella lingua ungherese, apparso in N. Grandi & G. Iannàccaro (a cura di), *Zhì. Scritti in onore di Emanuele Banfi in occasione del suo 60° compleanno*, Cesena / Roma, Caissa Italia editore, 2006, 259-273.

Nella prima parte del saggio si ripercorre la storia degli studi – attualizzandola rispetto alla versione italiana – sulla problematica dello status dei due cromonimi ungheresi. La seconda parte contiene lo studio delle occorrenze di *piros* e *vörös* nel *Magyar Irodalmi és Köznyelv Nagyszótárának korpusza / Magyar Történelmi Korpusz* [Corpus del Grande Dizionario della Lingua Letteraria e d’Uso Ungherese / Corpus Storico Ungherese], elaborato dall’Istituto di Linguistica dell’Accademia

delle Scienze Ungherese. Il corpus, consultabile all'indirizzo <http://www.nytud.hu/hhc/>, contiene circa 23 milioni di occorrenze. Il numero delle occorrenze dei due cromonimi insieme ammonta a circa 10.000; grosso modo, nel 55% dei casi si tratta di *vörös* (*veres*) e nel 45% di *piros*.

L'analisi dettagliata dei contesti in cui i due termini occorrono ci mostra una distribuzione connessa a molteplici fattori relativi a più livelli: a) i due termini possono essere usati come varianti libere e la loro interscambiabilità viene sfruttata per fini stilistici; b) i due termini possono non essere interscambiabili: *piros* indica le tonalità chiare e medie, *vörös* quelle più scure e/o tendenti ad altre tonalità scure; c) i due termini possono non essere interscambiabili e la selezione dell'uno o dell'altro non dipende dalla tonalità, bensì dall'atteggiamento del parlante verso la tonalità stessa o verso la superficie portatrice della tonalità: la scelta cade su *piros* se esse suscitano sensazioni positive e su *vörös* se vengono considerate negativamente; d) alcuni portatori naturali del colore rosso sono qualificati con *vörös*, a differenza di quelli artificiali, che selezionano *piros*; e) in alcuni contesti può essere presente una combinazione dei fattori già menzionati sotto b), c) e d); f) nelle tassonomie e nelle terminologie tecnico-scientifiche è molto più frequente *vörös*; g) il numero e il tipo di contesti in cui occorre *vörös* sono fortemente condizionati dal significato simbolico che è proprio di questo termine e non di *piros*; h) dal punto di vista diacronico si assiste ad un'espansione dell'uso di *piros* a scapito di *vörös*.

Grossmann Mária, *Piros vagy vörös? Két színnév disztribúciója a magyar nyelvben*

Grossmann Mária, a L'Aquila-i Egyetem általános nyelvészeti tanszékének professzora. Szatmárnémetiben (Satu-Mare) a magyarnyelvű Kölcsey Ferenc gimnáziumban folytatta középiskolai tanulmányait, majd a Bukaresti Tudományegyetem spanyol-francia szakán szerezte meg egyetemi diplomáját. Az egyetem elvégzése után nyelvészeti kutatásokkal kezdett el foglalkozni a Román Akadémia Bukaresti Nyelvtudományi Intézetében, majd Barcelonában és Tübingenben. 1973-ban Olaszországban telepedett le, ahol előbb megbízott, majd társult egyetemi tanár, végül rendes egyetemi tanári címet szerzett. Először a Calabriai Egyetemen tanított, 1987-től a L'Aquila-i Egyetem általános nyelvészeti tanszékének professzoraként tanít. Az Institut d'Estudis Catalans akadémia, valamint számos olasz és külföldi nyelvészeti társaság tagja. Kutatásai egyránt foglalkoznak nyelvtörténeti kérdésekkel (ezen belül is elsősorban az arab nyelv spanyolra gyakorolt hatásával), szemantikával (a színek elnevezésével különböző nyelvekben), szociolingvisztikával (az Algheroi katalán nyelvközösség kérdéseivel), szóképzéssel (az olasz, katalán és román nyelvekben).

Most közölt írása a magyar nyelvben jelentkező két színnév (*piros* és *vörös*) disztribúciójának kérdéseivel foglalkozik. A tanulmány olasz nyelven született és eredetileg az Emanuele Banfi 60. évfordulója tiszteletére kiadott kötetben jelent meg 2006-ban (*Zhì. Scritti in onore di Emanuele Banfi in occasione del suo 60° compleanno*, a cura di N. Grandi & G. Iannàcaro, Cesena-Roma, Caissa Italia editore, 2006, 259-273), és a „Rivista di Studi Ungheresi” folyóirat a most nyugdíjba vonuló főszerkesztője kérésére Dr. Bocz Zsuzsanna fordításában kerül magyar nyelvű közlésre.